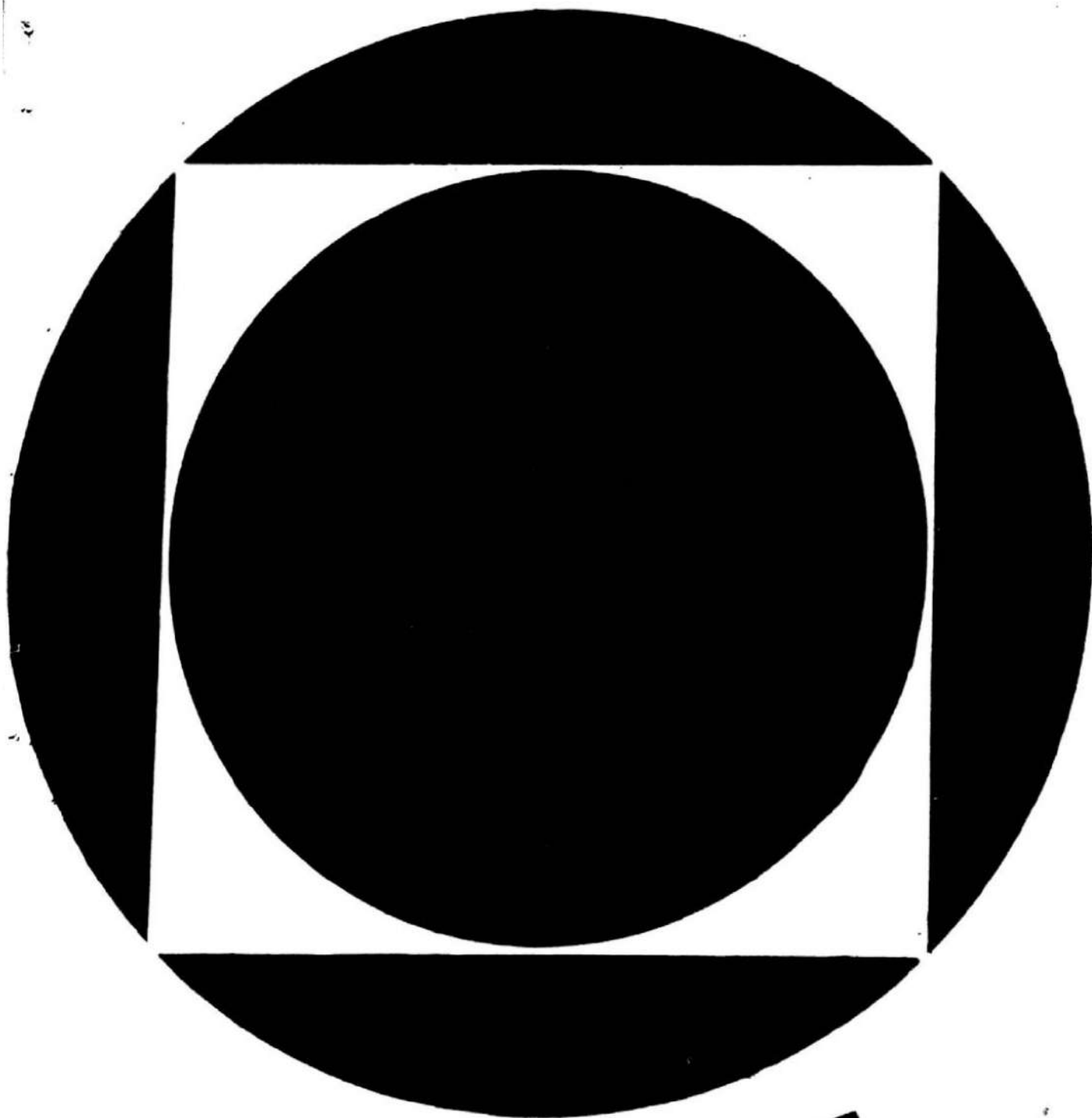

1985

anul XXXI 1 1985

procesele de „ofensă a națiunii” sau „ofensă a regentului Horthy”, în care erau judecați și unguri, nu numai români. Se înmulțeau acțiunile de solidarizare ale muncitorilor, țăranilor și intelectualilor unguri cu cei români. Reprezentanții organizației locale din Cluj a P.S.D. au protestat, la consfătuirea conducerii P.S.D.U., ținută la Budapesta în decembrie 1940, împotriva persecutării muncitorilor români, prezentând o listă cu sute de muncitori și funcționari ce fuseseră concediați⁵⁹.

Declanșarea revoluției de eliberare socială și națională a poporului român a determinat o adevărată panică în rândul ocupanților, care au trecut la arestarea și înmormântarea tuturor elementelor românești suspecte. Ca urmare, sute de persoane au fost internate în lagăre; totodată, în lunile septembrie-octombrie 1944 au fost uciși în teritoriile românești ocupate sute de oameni, români, evrei și de alte naționalități. În pofida acestor represalii, numeroși cetățeni au furnizat ostașilor eliberatori, români și sovietici, informații despre inamic, s-au oferit călăuze în incursiuni, au transportat muniție sub bombardamentele aviației dușmane, au dat adăpost, îngrijire și hrană răniților și, uneori, au participat direct la lupte, hotărîți să-și aducă contribuția la alungarea cotropitorilor și eliberarea cu un ceas mai devreme a teritoriilor românești ocupate. Pe măsură ce cotropitorii se retrăgeau, o parte a refugiaților români reveneau la locurile natale, unde de cele mai multe ori găseau gospodăriile distruse ori imputinate sau chiar ocupate de alte familii aduse din Ungaria trianonică. De asemenea, supraviețuitorii evrei din detașamentele de muncă se întorceau acasă, unde erau confrunțați cu drama de a nu-și mai găsi familiile deportate de horthyști la Auschwitz. Acestea — și nu numai acestea — erau probleme grave, de o mare complexitate, cărora noile autorități democratice românești trebuiau să le găsească o soluționare, în condițiile în care țara își intensifica eforturile pentru ducerea războiului alături de Aliați pînă la victoria finală.

AURICĂ SIMION

Populația evreiască în contextul integrării Transilvaniei în viața economică, socială, politică și culturală a României (1919 – 1940)

Act legic și profund progresist, Marea Unire din 1918 a realizat cadrul național și economico-social-cultural pentru ridicarea, pe o treaptă superioară, a comunității statornicite de-a lungul mileniilor între toate provinciile românești, înmănunchind energiile și capacitățile creatoare ale întregului popor, unind pe scară națională toate forțele înaintate ale societății românești. „Perioada ce a urmat — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — a fost o perioadă de consolidare și dezvoltare a statului național unitar, a forțelor de producție și, totodată, o perioadă de puternic avînt revoluționar pentru dezvoltarea democratică a țării, pentru apăra-

⁵⁹ Ibidem, p. 110.

rea intereselor clasei muncitoare, ale maselor populare, a libertăților democratice”¹.

Reprezentînd o națiune care-și vedea realizat idealul unității de stat, Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918 a dat expresie aspirațiilor seculare ale românilor spre pace, libertate, prietenie și frăție între popoare. Este semnificativ faptul că, în articolul III al *Rezoluției* adoptate, Adunarea Națională a proclamat deplina libertate pentru toate naționalitățile conlocuitoare în domeniul vieții de stat, prin folosirea limbii materne, prin reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării, în proporție cu numărul indivizilor ce le alcătuiau; egala îndreptățire și deplina libertate confesională; înfăptuirea unui regim democratic pe toate tărîmurile vieții publice prin vot universal; desăvîrșita libertate de presă, asociere, întrunire și de conștiință².

Apreciînd acest document de importanță majoră, în ședința Adunării Deputaților din 30 noiembrie 1929, luînd cuvîntul în numele Clubului parlamentar evreiesc, deputatul Teodor Fischer din Transilvania a ținut să se desolidarizeze de afirmațiile unor deputați ai naționalității maghiare, care apreciau *Rezoluția* de la Alba Iulia ca un angajament luat de români față de străinătate, pentru a influența Conferința de pace de la Paris în recunoașterea Unirii. El spunea: „Acest act de unire a fost întemeiat pe dreptul de autodeterminare a colectivității naționale din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, care era în majoritate absolută în aceste teritorii, și a avut eficacitate în virtutea concordanței sale cu principiul dreptului internațional al autodeterminării”. El a subliniat răspicat, la tribuna Parlamentului României, că „nu a existat nici un motiv care să fi constrîns Adunarea Națională de la Alba Iulia ca, în rezoluțiunea în care a îmbrăcat actul de unire, să adauge și principii privitoare la regimul minorităților etnice. N-a fost vorba atunci de o tactică, n-a fost vorba de nici un fel de oportunism, ci, cu o putere elementară, așa precum din stîncă izvorăște apa curată a izvorului, a venit rezoluția din Alba Iulia în întregimea ei, din sufletul poporului român reprezentat acolo, din sufletul plin de dragoste către națiunea mare română din care face parte, plin de dorul de unitate națională, dar și plin de înaltul sentiment de unitate și frăție pentru toate popoarele [naționalitățile] conlocuitoare”³.

Oricine ar compara conținutul clauzelor minorităților din Tratatul de la Saint Germain cu hotărîrile națiunii române de la Alba Iulia, va constata că ceea ce a hotărît poporul român era cu mult mai mult decît ceea ce cuprindea tratatul. *Rezoluția* de la Alba Iulia — cum surprindea, într-o profundă analiză, deputatul național-țărănist N. Polizu-Micșunești — nu a fost un „pact”, un fel de „magna charta” a minorităților, un „supplex libellus magyarorum”, cum pretindea, tendențios, revizionismul maghiar horthyst, pentru simplul fapt că ea a fost redactată, proclamată și votată de adunarea reprezentanților români din Transilvania, fără presiuni sau amestec al altor factori exteriori⁴.

Situația populației evreiești din România interbelică a avut la bază contribuția evreilor la marile acte care au marcat refacerea unității politico-statale a românilor: războiul pentru cucerirea independenței Româ-

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 22, Editura politică, București, 1982, p. 12.

² *Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, București, 1943, p. 109—111.

³ *Dezbaterile Adunării Deputaților* (în continuare D.A.D.), ședința din 30 noiembrie 1929, în „Monitorul oficial”, nr. 6, p. 108.

⁴ D.A.D., ședința din 13 decembrie 1929, în „Monitorul oficial”, nr. 13, p. 286.

niei (1877—1878) și participarea la războiul din 1916—1918. Considerînd ca o mare cinste pentru evrei faptul că circa 22 000 de reprezentanți ai lor au participat la război, înrolați în armata română, șef-rabinul I. Niemirower, senator în Parlamentul României în toată perioada interbelică, elogia spiritul luptătorilor care au pregătit unirea tuturor provinciilor românești, memoria celor 800 000 de „eroi necunoscuți” care au căzut în luptă pentru încheierea națiunii române⁵. La rîndul său, regele Ferdinand I, primind în 1918 o delegație a evreilor români, apreciasse : „Am ajuns de mult la convingerea și sînt mulțumit să constat că nu m-am înșelat că toți locuitorii de pe pămîntul românesc, fără deosebire de origine, rasă și de religie sînt animați de aceleași sentimente de fraternitate”⁶.

Din cei 22 000 de evrei mobilizați în timpul războiului de reîntregire, 681 au fost decorați pentru acte de bravură, sacrificiu și eroism⁷. Evreii au pus la dispoziția autorităților spitale, stabilimente școlare și chiar sinagogile, au subscris pentru văduve și orfani peste 4 milioane franci. Impresionate de elanul lor patriotic, numeroase personalități ale vieții publice românești (Emil Lahovary, Ovid Densusianu, Take Ionescu ș.a.) și-au exprimat dorința de a grăbi, la sfîrșitul războiului, naturalizarea populației evreiești.

Așa cum anunțase încă în 1914, guvernul prezidat de Ion I.C. Brătianu a promulgat, la 29 decembrie 1918, decretul-lege nr. 3 902 privind încetățenirea străinilor, inclusiv a evreilor, care *dovedeau că sînt născuți în România* și nu erau supuși ai unui stat străin. Erau direct naturalizați mobilizații în campaniile din 1913, 1916—1918 și familiile lor, cei naturalizați anterior păstrîndu-și acest drept. Un nou decret-lege, nr. 2 085 din 22 mai 1919, prevedea dreptul la cetățenia română evreilor care își manifestau această voință, făcînd declarația respectivă⁸. Emanciparea politică a evreilor din Vechiul Regat a coincis cu dezrobirea provinciilor românești aflate sub jug străin, provincii care aveau în compoziția lor etno-demografică o numeroasă populație evreiască. După ratificarea Unirii, evreii din respectivele provincii au devenit *cetățeni români de drept*, prin simpla înscriere în listele de naționalitate.

Prin Constituția din 1923 (art. 133), atît decretele-legi privitoare la naturalizarea evreilor din Vechiul Regat, cît și drepturile cetățenești ale celor din noile provincii unite au fost ratificate⁹. Ca și în cazul consolidării unității naționale românești (economice, sociale, politice, militare, morale și spirituale) a urmat, și pentru populația evreiască din România, perioada consolidării emancipării, devenită realitate odată cu obținerea cetățeniei române. Vorbînd despre evreii din Transilvania, senatorul Samuel Rappaport spunea, la zece ani după emancipare : „Noi [cei din Vechiul Regat] am sîngerat în această țară, și nouă ne datoresc evreii minoritari că astăzi nu zac sub călcîiul lui Horthy... Unirea, care i-a adus în această

⁵ *Dezbaterile Senatului* (în continuare D.S.), ședința din 1 decembrie 1932, în „Monitorul oficial”, nr. 7, p. 119.

⁶ Arhiva Istorică Centrală (în continuare A.I.C.), fondul Casa regală, Carol II, dosarul nr. 41/1940, fila 4.

⁷ W. Filderman, *Adevărul asupra problemei evreești din România în lumina textelor religioase și a statisticii*. Urmate de listele nominale ale ostașilor răniți, prizonieri, dispăruți și decorați în Războiul pentru întregirea României, București, 1925, p. VII—IX, XVII—XXIII.

⁸ „Monitorul oficial”, nr. 223 din 30 decembrie 1918 ; nr. 33 din 28 mai 1919.

⁹ *Constituția României*, în A.I.C., fondul Casa regală, Ferdinand, dosarul nr. 1/1923.

țară de adopție, i-a scăpat de multe amaruri. Să vie astăzi să se apropie de noi și să profite de regimul de largă toleranță..., să vie și să se apropie de sufletul acestei țări”¹⁰.

În ceea ce privește atitudinea mișcării muncitorești din România, a partidelor sale politice, față de „problema evreiască”, trebuie subliniată consecvența cu care, din principiu, ele au afirmat și luptat pentru reala și deplină egalitate în drepturi a tuturor cetățenilor, fără deosebire de naționalitate și religie. În toată perioada interbelică, în cadrul luptei duse de Partidul Comunist Român și de Partidul Social-Democrat, respectarea drepturilor naționalităților a fost un punct de consecvență apărare, iar în viața lor internă, pe baricadele luptelor sociale și politice, originea etnică nu a constituit un criteriu. Așa se explică numărul impresionant al membrilor lor din rîndul maselor naționalităților, inclusiv din cele evreiești.

Toate reglementările juridice și aplicarea lor în practică atestă dorința națiunii române ca să conviețuiască în frățietate cu naționalitățile conlocuitoare. Cu toate acestea, la tratativele pentru încheierea păcii cu Austria și Ungaria, marile puteri au condiționat recunoașterea unirii Transilvaniei și Bucovinei cu România de includerea tratatului pentru minorități, deși România reglementase problemele respective prin acte politice interne. Departe de a fi avut semnificația grijii umanitare față de grupurile „minoritare” din statele naționale unite, create sau desăvîrșite, în realitate marile puteri au vrut să-și asigure „dreptul” de a interveni în treburile interne ale respectivelor state, sub pretextul exercitării „protecției”, pentru a legaliza, pe calea imixtiunilor, veritabile sfere de influență în Europa central-răsăriteană și balcanică.

În contextul integrării Transilvaniei în cadrul economic-social-politic-militar și cultural al României s-a produs și integrarea naționalităților conlocuitoare, inclusiv a populației evreiești. În 1930, România avea 18 057 028 locuitori, din care 12 981 324 (71,89%) erau români, 1 425 507 (7,89%) unguri, 745 421 (4,12%) germani, 409 150 (2,26%) ruși, 582 115 (3,22%) ruteni-ucraineni, 51 062 (0,28%) sirbi-croați-sloveni, 366 384 (2,02%) bulgari, 51 842 (0,28%) cehoslovaci, 48 310 (0,26%) polonezi, 12 456 (0,06%) huțani, 728 115 (4,03%) evrei, 26 459 (0,14%) greci, 4 670 (0,02%) albanezi, 15 544 (0,08%) armeni, 154 772 (0,85%) turci, 22 141 (0,12%) tătari, 105 750 (0,58%) găgăuți, 262 501 (1,45%) țigani, 56 355 (0,31%) alte neamuri, 7 114 (0,03%) nedeclarați¹¹.

Din punct de vedere statistic, pentru Transilvania recensămintele de referință sînt cel din 1910 (efectuat de oficialități ungare) și cel din 1930. Pentru a urmări evoluția demografică în alți ani și perioade, *Anuaarele statistice ale României*, diverse studii și articole pe problemă pot fi utilizate, cu rezerva ce se impune în privința obiectivității sursei de informație¹². Conform recensămîntului din 1910, pe teritoriul Transilvaniei exista o populație de 5 248 522 locuitori, din care 2 702 599 erau români, 1 498 849 unguri, 536 311 germani, 182 897 (după religia mozaică) evrei,

¹⁰ D.S., ședința din 11 decembrie 1929, în „Monitorul oficial”, nr. 3, p. 94.

¹¹ *Recensămîntul general al populației României din 29 decembrie 1930* (în continuare R.G.P.R. — 1930), vol. IX : *Structura populației României*, partea a 5-a : *Neamul*, Editura Institutului central de statistică, București, [f.a.], p. 376—406.

¹² W. Filderman, *Adevărul asupra problemei evreiești din România...*; Em. D. B. Vasiliu, *Situația demografică a României. Cauze-urmare-remedii*, Cluj, 1923; I. D. Barzan, *Evoluția și reînvierea ideii naționale — Problema evreiască*, București, 1924; N. Popp, *Considerațiuni etno-demografice asupra populației României*, București, 1937; Sabin Mănuilă, *Aspects demographiques de la Transylvanie*, Bucarest, 1938.

- 208 745 alte naționalități. În 1923, în cadrul României întregite, pe același teritoriu exista o populație de 5 507 966 locuitori, din care 3 232 806 erau români, 1 357 442 unguri, 577 683 germani, 203 191 evrei, 136 844 alte naționalități¹³. Când, la 24 februarie 1924, s-a publicat Legea privitoare la pierderea și dobândirea naționalității române, în Expunerea de motive a legii, o statistică (stabilită după datele Direcției generale a Serviciului de Poliție și Siguranța statului) indica o populație de 5 200 000 locuitori, din care 3 000 000 români (57⁰/₀), 1 300 000 unguri și secui (25⁰/₀), 540 000 germani (10,3⁰/₀), 200 000 evrei (3,8⁰/₀) și alte naționalități (3,9⁰/₀)¹⁴. După recensământul din 1930, populația evreiască din Transilvania era de 178 699 (3,2⁰/₀), după naționalitate, și de 192 833 (3,5⁰/₀), după religie. Din totalul populației Transilvaniei, 89,5⁰/₀ din români trăiau în mediul rural și 10,5⁰/₀ în mediul urban; populația evreiască trăia în proporție de 56,2⁰/₀ în mediul urban (100 413) și de 43,8⁰/₀ în mediul rural (78 286)¹⁵.

În ceea ce privește viața economică, atât la nivelul global-național, cât și pe teritoriul Transilvaniei, statisticile oficiale existente oferă date pe criteriul „grupelor de profesie”, incluzând în ele numărul persoanelor care aveau legată existența de una din profesiile enumerate, încât „grupa” poate fi echivalată cu familia. Din acest punct de vedere, din cele 18 057 028 suflete, câte avea România în 1930, 13 063 213 erau legate de agricultură, doar 4 993 815 fiind în sectoarele industrial, bancar, comercial și servicii publice. Din aceste cifre globale, românii erau ocupați cu agricultura în proporție de 77,86⁰/₀ iar în celelalte sectoare în proporție de 22,14⁰/₀. Populația evreiască reprezenta 0,34⁰/₀ în agricultură și 99,66⁰/₀ în celelalte sectoare. Pentru Transilvania, în agricultură proporția era de 67,21⁰/₀ români și 0,42⁰/₀ evrei; în celelalte sectoare, 32,79⁰/₀ erau români, populația evreiască fiind dispersată pe diferitele grupe de profesii.

Având în vedere puținătatea datelor statistice oglindind latura economică a vieții sociale pe criteriul naționalității, statistici care, privind evreii, sînt și mai lacunare, același recensământ general din 1930 facilitează, în mare măsură, înțelegerea condiției economice a familiilor evreiești din Transilvania care s-au integrat în viața economică a României. Aceasta pentru că, spre deosebire de unguri și germani, evreii nu și-au organizat instituțiile economice pe baze „naționale”¹⁶. După datele statistice din 1930, din totalul evreilor din Transilvania, Banat și Crișana, grupați pe clase de profesii, 9,2⁰/₀ se ocupau cu agricultura, 0,3⁰/₀ lucrau în exploatarea miniere, 3⁰/₀ în industria metalurgică, 3⁰/₀ în industria lemnului, 0,9⁰/₀ în construcții, 11,8⁰/₀ în manufacturi textile, 5,4⁰/₀ în industria alimentară, 1,7⁰/₀ în industria chimică, hîrtiei și tipografică, 2,3⁰/₀ în instituții de credit și agenții comerciale, 35,3⁰/₀ în comerț, 2,8⁰/₀ în transporturi, 7,6⁰/₀ în instituții publice, 13,2⁰/₀ în diverse alte domenii, iar 2,9⁰/₀ nu-și declaraseră ocupația¹⁷.

Economistul D. Komorofsky considera că, pentru a se putea discerne reala stratificare economică a populației evreiești, trebuia pornit de la existența a circa 200 000 familii evreiești pe întreaga Românie (familia de 3—4 persoane). Grupîndu-le tot pe „ramuri de profesie”, el aprecia că circa 74 000 familii (37⁰/₀) nu aveau nici un fel de avere;

¹³ S. Mănuilă, *Evoluția demografică a orașelor și minorităților etnice din Transilvania*, București, 1929, p. 31—37.

¹⁴ „Monitorul oficial”, nr. 41 din 24 februarie 1924.

¹⁵ R.G.P.R.—1930, p. 376—380, 408—438, 440—470.

¹⁶ A.I.C., fondul Casa regală, Carol II, dosarul nr. 74/1930, filele 1—10.

¹⁷ R.G.P.R. — 1930, p. 744—788.

10 000 familii (5%) înglobau pe profesioniștii „liberi” (medici, avocați, ingineri, cler ș.a.); 40 000 familii (20%) erau alcătuite din meseriași și funcționari comerciali; 56 000 familii (28%) se ocupau cu comerțul mic; 8 000 familii (4%) erau implicate în comerțul mare; 10 000 familii (5%) își câștigau existența în industria mică; 2 000 familii (1%) alcătuiau grupul magnaților industriali și bancari. Despre ultimii — remarcă el — se vorbea zilnic în gazete. Ei erau înfeudați politiciii liberale sau țărăniște, uneori chiar organizațiilor de dreapta. În consiliile lor de administrație se găseau politicieni români de toate categoriile. De capitalul lor — releva Komorofsky — nu profita populația evreiască decât în mică măsură, acele nume „simandicoase” nefiind întâlnite nici în institutele de caritate evreiască, nici în comunitățile evreiești, decât cu unele excepții ¹⁸.

În realitate, reproducă la scară numerică mai mică, oglindind specificul evoluției populației evreiești din punctul de vedere al preocupărilor (evoluție asupra căreia și-au pus amprenta condițiile istorico-politice în care ea s-a format), evreii din România, inclusiv cei din Transilvania, erau stratificați pe profilul societății naționale românești, ajunsă într-un stadiu de dezvoltare agrar-industrială: clasa dominantă, formată din burghezia industrială, financiară și agrară; clasa dominată, alcătuită din muncitorime și țărănime. Legată prin rădăcini sau interese de una din clasele fundamentale, exista și o numeroasă pătură a burgheziei mici și mijlocii și a intelectualității.

După 1918, viața politică a populației evreiești a evoluat în funcție de realitățile existente în România. Specific pentru populația evreiască (față de celelalte naționalități) este că ea nu s-a declarat sau organizat ca naționalitate separată. Uniunea Evreilor Pămînteni (U.E.P.) și-a luat titulatura de Uniunea Evreilor Români (U.E.R.) pentru a veghea la principiile egalității cetățenești consfințite de statul și legislația României, amenințate de agitațiile și presiunile organizațiilor antisemite, extremiste. U.E.R. s-a străduit să atragă în rîndurile sale și pe evreii din provinciile reunite, reușind să creeze secțiuni în centrele mai importante din Transilvania. La primul Congres al U.E.R. (iunie 1926), în prezența delegaților din provincie, s-au precizat țelurile organizației: apărarea drepturilor individuale și colective ale populației evreiești, conform legilor țării și tratatelor; promovarea intereselor religioase, culturale, sociale, economice și politice; desăvîrșirea, în fapt, a egalității cetățenești.

Pentru prima oară în România, evreii au luat parte la alegeri (sub regimul votului universal) în 1919, înjghebînd chiar un „Bloc evreiesc”. Ulterior, U.E.R. a încheiat acorduri electorale cu partidele politice românești, respingînd atît ideea acordurilor cu partidele altor naționalități conlocuitoare, cît și aceea a participării ca un partid separat. Înainte de 1927, a încheiat acorduri cu gruparea Partidului Conservator-Democrat și cu Partidul Țărănesc; după 1927, cu Partidul Național-Liberal ¹⁹. În Transilvania, „Uniunea națională a evreilor din Ardeal”, creată în 1918, a militat pentru combaterea influenței asimilismului maghiarofil și a trezit, treptat, conștiința de naționalitate etnică separată a evreilor.

Problema creării unui partid evreiesc s-a pus imediat după 1918 și în alegerile din anii 1919—1922 s-au depus liste separate. Faptul a stîr-

¹⁸ D. Komorofsky, *Specificul evreesc în economia mondială și în economia României*, în „Almanahul ziarului «Tribuna evreească»”, Iași, 1937, p. 112—115.
¹⁹ Const. Gr. C. Zotta, N. Tulceanu, *Partidele politice din România. Istoricul și programele lor*, București, 1934, p. 749.

nit vii discuții în sinul comunității evreiești, deoarece, decenii de-a rândul, evreii din Vechiul Regat luptaseră pentru drepturi politice pe principiul naturalizării, al asimilării politice. Odată obținute aceste drepturi (1918—1919), chestiunea creării unei organizații evreiești „naționale”, atât în Vechiul Regat cât și în Transilvania a fost abandonată²⁰. Spre sfârșitul deceniului al 3-lea, promotorii ei au relansat-o și, în 1928, a luat ființă Clubul național evreiesc, transformat apoi (1929) în Partidul Național Evreiesc din Vechiul Regat. În aceeași perioadă, în cartel electoral cu Partidul Național-Tărănesc, organizațiile evreiești din teritoriile unite au reușit să-și trimită deputați și senatori în Parlament. Astfel s-a creat Clubul parlamentar evreiesc, din care făceau parte: Theodor Fischer, Iosif Fischer, M. Landau — deputați; Mayer Ebner — senator; secretar general al Clubului era M. Bevenisti. S-a întemeiat, pentru scurtă vreme, Sfatul general al evreilor din România, din care au făcut parte cele mai reprezentative personalități ale organizațiilor evreiești din țară. Apoi, la 4 mai 1931, s-a întemeiat Partidul Evreiesc din România (P.E.R.), având ca președinte de onoare pe Adolf Ștern, iar ca președinte activ pe Th. Fischer²¹.

În anii 1919—1929, în timpul guvernărilor, prin alternanță, ale Partidului Național-Liberal și Partidului Poporului, evreii din provinciile reunite păreau a fi dezinteresați de viața politică națională, de campaniile electorale generale. În anul 1926, la Congresul Uniunii Evreilor Români s-a pus pentru prima oară în discuție necesitatea ca să se adopte o politică de cooperare cu guvernul. „Pentru evrei — spunea atunci Cl. Blumenfeld — se pune chestiunea dacă n-a venit momentul să se încerce o politică menită să împiedice antisemitismul de sus... într-o țară în care, în fapt, în marile mase nu există ură religioasă și nici antisemitismul generalizat și răvănic; într-o atare țară dacă se obține ca impulsia antisemită să nu plece la centru, pe trei sferturi viața liniștită a populației evreiești este asigurată... Adoptarea acestei politici a însemnat nu numai un mare bine, dar a însemnat și un mare pas politic”²².

După 1926, conducerea Uniunii Evreilor Români a fost întrebată dacă este dispusă să ajungă la un acord cu P.N.L. Împreună cu W. Filderman, Cl. Blumenfeld a alcătuit un memoriu, dezbătut în cadrul unor contacte cu circa 40 personalități române și evreiești, pe baza căruia s-a realizat un pact electoral cu liberalii în 1927, la venirea acestora la putere. Cartelul a fost foarte bun pentru burghezia evreiască, reprezentând un câștig moral și politic.

La cumpăna anilor 1927/1928, odată cu venirea la putere a Partidului Național-Tărănesc, s-ar fi produs, după opinia lui Blumenfeld, o serie de greșeli în politica evreiască: Filderman s-a exprimat net de partea P.N.L., ceea ce a determinat la P.N.Ț. o ostilitate față de U.E.R.; în alegeri, P.N.Ț. n-a făcut cartel cu U.E.R., ci cu evreii din Transilvania*; între U.E.R. și „partida” națională evreiască s-au ivit disensiuni, toate contribuind la zdruncinarea solidarității populației evreiești din țară²³.

²⁰ Partidul Național Evreiesc, în „Parlamentul românesc”, nr. 130 din 31 decembrie 1933, p. 4—5.

²¹ Tully Rozenthal, *Mișcarea național evreiască în România*, în „Almanahul ierarhului „Tribuna evreiască””, Iași, 1937, p. 159—160.

²² Cl. Blumenfeld, *Greșeli în politica evreiască*, București, 1929, p. 41.

* Iuliu Maniu a justificat acordul printr-o formulă politică: că a dorit să rupă de evreii din Transilvania de unguri. În realitate, hotărâtoare au fost relațiile personale ale lui Al. Valda-Voevod și I. Maniu cu evreii transilvăneni, precum și dorința de a-i sustrage din sfera de influență a P.N.L.

²³ Cl. Blumenfeld, *op. cit.*, p. 46—53.

În timpul legislaturii 1928—1929, deputatul Theodor Fischer a exprimat respectul, dragostea și lealitatea față de patria, statul și națiunea română, afirmând hotărîrea „împlinirii conștiințioase și absolute a îndatoririlor cetățenești“, prin cunoașterea, înțelegerea și prețuirea „comorilor sufletești și spirituale ale neamului românesc“. Pornind de la constatarea că cea mai mare parte a populației evreiești își întemeia existența pe meserii și comerț, el comunica hotărîrea Clubului parlamentar evreiesc de a apăra și de a da o mare atenție acestor factori ai economiei naționale românești. Pentru populația evreiască, în general, el cerea deplina garantare a drepturilor cetățenești, în special libertatea de credință, de cugulare, presă și educație în „limba aleasă de părinți“ (în Transilvania această limbă era, îndeobște, limba maghiară sau germană), combaterea și stîrpirea agitațiilor grupurilor antisemite din viața publică²⁴.

Existența unor disensiuni în cadrul comunității evreiești s-a manifestat și la tribuna Parlamentului. Dacă, spre exemplu, senatorul Mayer Ebner pleda pentru recunoașterea evreilor ca o grupare etnică separată, distinctă, senatorul Samuel Rappaport considera penibil acest deziderat, după ce evreii luptaseră și obținuseră dreptul de a fi considerați cetățeni legitimi ai României²⁵. În timp ce Theodor Fischer preciza că formula Clubului parlamentar evreiesc reprezenta o coaliție a unor organizații din provincie, în curs de organizare într-un veritabil „partid politic unitar“, avînd față de Uniunea Evreilor Români o poziție „adversă“, Cl. Blumenfeld, în numele U.E.R., nu considera necesară existența unui asemenea partid, care, după el, ar fi adus pentru evrei numai ponoase și nici un folos. În timp ce primul aprecia că „totalitatea aderenților cultului mozaic din această țară era «ca o parte integrantă a poporului evreu de pretutindeni»“, considerînd naționalitatea evreiască și cultul mozaic ca cele două fețe ale aceleiași monede, al doilea, fără să conteste datoriile ce le aveau evreii față de „țara părinților“, ținea să precizeze: „N-am uitat însă, cum nu uită nici evreii din toate țările Apusului, patria căreia aparțin. Nu numai că n-am uitat-o, dar am pus-o, cum era drept, în primul rang²⁶“.

Constituit, ca atare, la 4 mai 1931, cu scopul de „a aduce ordine și unitate în mișcare, legînd toate fragmentele evreiești din toate provinciile românești“, Partidul Evreiesc din România și-a concretizat principiile la Congresul general din 7 noiembrie 1933: „Existența populației evreiești din România, atît în ceea ce privește drepturile politice ale indivizilor din sinul ei, ca cetățeni, cît și în ce privește ființa ei de colectivitate etnică, ca parte integrantă din poporul evreu, se afirmă prin organizația «Partidul Evreiesc din România»“²⁷.

În alegerile generale din iunie 1931, P.E.R. a obținut 64 193 voturi și 5 locuri de deputați; din iunie 1932, 67 583 voturi și 6 mandate de deputați; din decembrie 1933, 40 000 de voturi, neobținînd nici un loc în Adunarea Deputaților (a contribuit la aceasta și polemica dintre U.E.R. și P.E.R., care a continuat în toată această perioadă)²⁸. Numărul relativ mic de voturi, raportat la populația evreiască din România, se explică și

²⁴ D.A.D., ședința din 17 decembrie 1929, în „Monitorul oficial“, nr. 16, p. 365.

²⁵ D.S., ședința din 10 decembrie 1929, în „Monitorul oficial“, nr. 6, p. 69; ședința din 11 decembrie 1929, în „Monitorul oficial“ nr. 7, p. 95.

²⁶ D.A.D., ședința din 30 noiembrie 1929, în „Monitorul oficial“, nr. 6, p. 104; Cl. Blumenfeld, *op. cit.*, p. 30.

²⁷ Tully Rozenthal, *op. cit.*, p. 161—162.

²⁸ *Ibidem*, p. 159—162; Cl. Blumenfeld, *op. cit.*, p. 46—53; Marcel Ivan, *Evoluția partidelor noastre politice. În cifre și grafice*, Sibiu, 1933, p. 24.

prin faptul că, în toată perioada interbelică, însemnate păături sociale evreiești au votat pe listele partidelor politice românești, burgheze sau muncitorești, precum și pe listele partidelor naționalităților conlocuitoare. În Parlament, reprezentanții P.E.R. s-au manifestat prin participarea la dezbaterile legilor, prin interpelări și intervenții pentru semnalarea abuzurilor organelor administrative și a incidentelor cu tentă antisemită provocate de grupările extremiste. În marea confruntare între democrație și fascism, care, mai ales în deceniul patru, a antrenat toate forțele social-politice ale României, înregimentări în partidele existente — muncitorești, burgheze, burghezo-democratice —, redactori la ziarele și revistele democratice, profesori și oameni de știință în institutele de învățământ, cultură și artă, muncitori și funcționari, populația de origine evreiască din România a avut un aport remarcabil, recunoscut în epocă și oglindit în istoriografia postbelică.

Pe lângă integrarea în structurile și ritmul evoluției societății românești, în perioada interbelică populația evreiască a avut și o serie de probleme specifice profilului său istoric, etnic, cultural și spiritual.

Învățământul din Transilvania, după 1918, s-a confruntat cu greutăți deosebite, cauzate de anomalii moștenite din timpul politicii de deznationalizare promovată de regimul dualist austro-ungar. Toate statisticile oficiale, inclusiv recensământul din 1930, nu oferă indicații privind componența etnică a sistemului de învățământ. Cert este că, în Transilvania, la o populație de 4 596 905 (îndreptătită la instrucție școlară), doar 3 079 722 (67⁰/₁₀₀) erau știutori de carte, iar 1 498 874 (32,6⁰/₁₀₀) erau analfabeți (dintre ei, 93,4⁰/₁₀₀ în mediul rural). Dintre cei școlarizați, 58⁰/₁₀₀ aveau doar cursul primar, 6,2⁰/₁₀₀ cel secundar, 1,5⁰/₁₀₀ cel profesional, 0,28⁰/₁₀₀ alte școli superioare, doar 0,64⁰/₁₀₀ fiind absolvenți universitari²⁹. Moștenind o situație precară — instituțională și morală — în ce privește asigurarea instrucției școlare românești, organele de învățământ au depus eforturi susținute pentru a o îmbunătăți. Referitor la elevii și studenții evrei, ei au frecventat, fără restricții, atât școlile subvenționate de stat (în limba română, maghiară sau idiș), cât și universitățile, școlile particulare sau confesionale (numeroase în localitățile cu populație de rit mozaic).

O problemă mult discutată, anchetată și tergiversată, între organele de resort și direcțiile sau profesorii școlilor în care existau elevi evrei, a fost prilejuită de „insistența” ultimilor de a nu introduce limba română sau idiș în locul limbii maghiare, atât în școlile laice, cât și în cele confesionale³⁰. Antisemitismul care s-a manifestat, episodic, în școli și universități, nu a fost expresia politicii oficiale, guvernamentale, și nici a unei stări de spirit xenofobe a tineretului român, ci a fost provocat de exponenți ai grupărilor extremiste de dreapta. Este semnificativ faptul că, în 1935, când Al. Vaida-Voevod a supus în Comitetul executiv al P.N.T. introducerea principiului „*numerus clausus*” în programul partidului, propunerea a fost respinsă cu o covârșitoare majoritate. I. Mihailescu, I. Maniu, dr. N. Lupu, C. Rădulescu-Motru, M. Ralea, I. Hudiță ș.a. s-au rostit împotriva. Scrisa despre acest episod T. Teodorescu-Braștescu, în „Cuvîntul liber” din 9 februarie 1935 : „Realitatea este aceasta : în întreg partid s-a rostit împotriva lui *numerus clausus* : ...bătrîni și tineri, profesori universitari, rectori (ca d. Răducanu), munteni, olteni,

²⁹ R.G.P.R. — 1930, p. 312—373.

³⁰ A.I.C., fondul Ministerul Instrucțiunii Publice, dosarul nr. 399/1922, filele 15—36 ; dosarele nr. 618, 619, 620, 626/1924.

ardeleni, moldoveni și basarabeni — s-au rostit contra lui *numerus clausus*, chiar atunci când lucrul a fost propus de un fost președinte de consiliu și de partid; dacă toți au înfrînt disciplina de partid și au spus — nu! — atunci suntem în dreptul nostru să afirmăm că s-a făcut un adevărat plebiscit... Firește, cuiztii și ceilalți extremiști de dreapta încearcă să bată monedă din propunerea d-lui Vaida. Inutil: *felul* cum a fost respinsă arată că propunerea este inadmisibilă. Ceea ce este un câștig, un mare câștig, pentru adevărata democrație“.

În România interbelică, cultul mozaic a avut o deplină libertate de organizare, prin instituția rabinatului, sub conducerea succesivă a șefirabinilor (senatori de drept în Parlament), în persoana lui Chaim S. Schor, apoi I. I. Niemirower, apoi Al. Șafran. Mai exista, pentru Transilvania (la Bistrița, apoi la Cluj) Biroul central ortodox israelit, care conducea și controla școlile confesionale mozaice. Existau, în principal, trei feluri de școli religioase israelite: *Maksike Thora* — pentru copii sub 7 ani și cei peste 7 ani care nu frecventau o școală primară; *Talmud Thora* — pentru copiii care au absolvit 4 clase; *Yeshiva* — cu absolvenții primelor două școli, considerate cursuri teologice. În 1924 existau 305 de asemenea școli: la Rodna Veche, Săcel, Săpînța, Sighișoara, Zalău, Șomcuta Mare, Moisei, Năsăud, Oradea, Sighet, Petroșani, Satu Mare, Șimleul Silvaniei, Sibiu (comunitate sefardă), Huedin, Tîrgu Mureș, Timișoara, Turda, Dej, Vișeu de Sus, Gherla, Carei, Cluj, Brașov, Arad, Beclean, Aiud ș.a.

În deceniul al 4-lea, numărul lor a sporit. Regimul de funcționare al acestor școli prevedea, în principal, ca predarea obiectelor de studiu să se facă în limba română sau ebraică și să nu se sustragă elevii de la școlile primare de stat. În rest, școlile respective stăteau sub controlul exclusiv al comunității evreiești și a rabinatului. Iată ce scria prim-rabinul Chaim S. Schor, în 1924, ministrului instrucțiunii publice, Constantin Angelescu: „Dv., domnule ministru, ați înțeles adevărul și ați dat ordinul prin care îngăduiți elevilor evrei să frecventeze aceste cursuri cu obligația de a urma și la o școală primară a statului. Pătruns de adevărata menire a conducătorului învățămîntului, ați dovedit, domnule ministru, că înțelegeți admirabil realitățile“³¹.

Cultul mozaic mai organiza și cursuri *lesivos*, cu caracter pur confesional, care funcționau cu aprobarea Ministerului Cultelor. În toate satele și orașele cu populație evreiască, comunitățile aveau sinagogi, cimitire și alte incinte de cult specifice. În școlile de stat, în care exista religia ca obiect de studiu, elevii evrei nu erau obligați a frecventa disciplina respectivă.

Un loc aparte în educația tineretului l-au îndeplinit asociațiile culturale și cluburile sportive. Astfel, existau, la Cluj: Societatea culturală sionistă „Yoza“, a școlii „Tarbut“; Federația național evreiască „Frații Zeirei Zion“; societățile studențești „Ezra“ și „Mizrach“; Societatea culturală a femeilor „Jehudit“; Reuniunea patronilor meseriași „Poale Zedek“; Societatea religioasă „Chevra Cadischa“; societatea sportivă „Hagibor“. Ființau și multe cluburi sportive: la Brașov — „Ivria“; la Arad — „Hakoah“, la Sibiu — „Yehuda“, la Sighet — „Samson“³².

³¹ A.I.C., fondul Ministerul Instrucțiunii Publice, dosarul nr. 630/1924, fila 95.

³² Loc. cit., dosarul nr. 399/1922, filele 35—36; dosarul nr. 630/1924, filele 21—95; 96 dosarul nr. 619/1924, filele 52—53, 151—154; dosarul nr. 630/1924, fila 95.

În ceea ce privește integrarea spiritualității evreiești în patrimoniul cultural național, problema este de o deosebită complexitate și ar fi anormală disocierea ei pe provincii.

În prefața la lucrarea de debut a doctorului I. Brucăr (*Încercări și studii*, București, 1919), C. Rădulescu-Motru a folosit prilejul pentru a schița un „portret” al intelectualului evreu, în general : „După o prejudecată foarte răspândită la noi, intelectualul evreu este sau un *speculant egoist*, când are un talent de exploatat, sau un *revoluționar dizolvant*, când este redus la situația de profesionist salariat”. Explicînd că această prejudecată nu dispunea de exemplificări, fiind „importată de aiurea”, arătînd marea contribuție a intelectualilor evrei în difuzarea culturii universale la noi, savantul conchidea : „Intelectualii evrei intră cu fruntea sus în edificiul României de mîine”³³. Considerații similare, în diverse contexte și momente, abundă în istoria culturii, științei și artei românești din anii interbelici. Este semnificativ faptul că, în monumentală lucrare *Istoria literaturii române*, pe care a scris-o și publicat-o George Călinescu în 1941, contribuția scriitorilor și poezilor evrei la patrimoniul culturii române este prezentată în adevărata ei valoare. Pentru că în literatura românească, alături de pleiada marilor scriitori români, s-au ilustrat : Ranetti Roman, Barbu Nemțeanu, Camil Balthazar, Issaia Răcăciuni, Ion Pribeagu, E. Relgis, G. Spina, Felix Aderca, Ion Călugăru, Benjamin Fundoianu, I. Peltz, F. Brunea-Fox, Ury Benador, Mihail Sebastian, Ieronim Șerbu, Tristan Tzara, Sașa Pană, Maria Banuș, Sidonia Drăgușanu, Aurel Baranga și mulți alții — în limba română ; alții, în literatura idiș sau ebreistică, ca : I. Groper, Efraim Waldman, Ițic Manger, Eliezer Steinberg, Al. I. Zissu, H. Sanielevici, I. Trivale (mort pe cîmpul de luptă în războiul de întregire) au fost critici literari de mare prestigiu ; Moses Gaster, Lazăr Șeineanu, H. Tiktin, A. Candrea-Hecht au îmbogățit știința foclorului și filologiei române.

În strălucita pleiadă a gazetarilor și publiciștilor generației interbelice — în presa muncitorească, democratică, burgheză, literară, artistică, științifică, antifascistă — au activat, alături de publiciștii români, numeroși ziariști evrei : H. St. Streitman (prim-redactor la oficiosul P.N.L. „Viitorul”), colaborator la „Reporter” ; A. Weiss, colaborator la „Dimineața”, „Dreptatea”, „Curierul israelit”, „Cuvîntul liber” ; Ilarie Voronca, la „Flacăra”, „Viața românească”, „Omul liber”, „Adam”, „Azi” ; A. Tudor, la „Zorile”, „Facla”, „Rampa” ; G. Stroe, la „Argus” ; Al. Westfried, la „Adevărul” și „Dimineața” ; Al. I. Zissu, la „Cuvîntul”, „Viața românească”, „Integral” ; I. Moscovici și I. Pistiner, la „Lumea nouă”, „Proletarul” ; Valter Roman, la „Scînteia”, „Lupta de clasă” ; Șt. Antim, Matei Socor și B. Brănișteanu, la „Cuvîntul liber”, „Reporter”, „Clopotul” și mulți alții.

Alături de presa românească, în care s-au exprimat opinii fără deosebire de naționalitate, a existat și o constelație de publicații evreiești la nivel național, provincial sau local. Și-au continuat apariția ziare și gazete fondate înainte de primul război mondial, cum au fost : „Egalitatea”, sub direcția decanului presei evreiești M. Schvarzfeld ; „Curierul israelit”, organ al U.E.R. ; „Mintuirea”, organ al P.E.R., editată de Al. I. Zissu ; săptămînalul „Înfrățirea”, revistele „Hasmoneea” și „Re-nașterea noastră” ; săptămînalul Executivei sioniste din România, „Știri

³³ Apud : dr. Th. Loewenstein, *Judaism și românism*, în „Almanahul ziarului „Tribuna evreească”, Iași, 1937, p. 8.

din lumea evreiască“ ; „Copilul evreu“, revistă pentru copii și tineret. În provinciile românești unite cu România au existat, de asemenea, ziarele evreiești „Unzer Zeit“ (Chișinău), „Ostjudische Zeitung“ (Cernăuți) și „Űj Kelet“ (Cluj) ³⁴.

Nu avem posibilitatea să departajăm instituțiile conduse sau finanțate — exclusiv sau în asociație — de evrei, dar numeroase surse de informație indică persoane de origine evreiască la conducerea unor ziare, edituri, tipografii, librării, cinematografe etc.

Grupări anacronice, la marginea vieții politice pînă la începutul deceniului al 4-lea — ca Liga Apărării Național Creștine, apoi Partidul Național Creștin (conduse de A. C. Cuza) ; Garda de fier, sub diversele ei denumiri, condusă de C. Z. Codreanu ; grupuscule naționaliste în jurul unor persoane rupte din partidele burgheze (Frontul Românesc) ; aripile extremiste de dreapta din partidele german și maghiar —, odată cu instaurarea nazismului în Germania, s-au constituit într-o trădătoare coloană a V-a a hitlerismului în România, punîndu-și de acord obsesiile naționalist-șovine cu „programul“ nazist. „Dreapta românească — scria Tudor Teodorescu-Braniște în 1936 — a furat, pur și simplu, metodele hitlerismului german... De la uniforme pînă la procedeele violente, el (programul — *n.n.*) este furat fără rușine din planul de lucru al lui Adolf Hitler... De aceea, curentul de dreapta este cel mai străin de spiritul românesc“ ³⁵. La rîndul său, Zaharia Stancu scria, în 1938 : „Nu avem nimic de imitat și nu sîntem dispuși să maimuțărăm nici o dictatură. Națiunea română își are idealurile ei“ ³⁶.

Împotriva organizațiilor extremist-șovine s-au ridicat numeroși oameni politici și intelectuali de frunte, ca : Nicolae Iorga, Virgil Madgearu, Mihail Ralea, dr. Nicolae Lupu, George Enescu, C. I. C. Parhon, Petre Andrei, Victor Iamandi ș.a. Ei au atacat teoriile rasiste, îndeosebi antisemite, ale nazismului german și obsesiile xenofobe ale naționaliștilor-șovini interni. Referindu-se la una din cuvîntările antisemite ale lui A. C. Cuza în Parlament, în care acesta salutase „rezolvarea“ hitleristă a problemei evreiești, profesorul universitar Virgil Madgearu, fruntaș al P.N.Ț., îl apostrofa : „Nu vrem să mai auzim numele lui Hitler în acest Parlament“ ; la rîndul său, Petre Andrei replica lui A. C. Cuza : „Nu-ți este permis să spui aberațiuni de asemenea natură“ ; iar deputatul D. Manu : „Să nu mai faci paradă de naționalism, pentru că d-ta trădezi această cauză națională“ ³⁷.

În diversiunile antisemiților, evreii erau învinovați de toate nenorocirile epocii. În vreme ce antisemiții germani îi învinuiau pentru manevrarea Franței, Angliei și Italiei, care au semnat tratatele de la Paris din 1919—1920, în vreme ce antisemiții maghiari îi considerau vinovați de „mutilarea Ungariei milenare“, antisemiții români cădeau în admirație față de toți „confrății“ în crez, ajungînd, astfel, să se inspire din doctrina și acțiunea blocului revizionist, care, printre altele, viza dezmembrarea României. Antisemitismul, sesizau oamenii lucizi ai epocii, nu atingea numai populația evreiască, ci avea profunde implicații pentru viața întregii societăți. Meditînd asupra ideii de patriotism și a formelor

³⁴ C. Barzilay, *Presa evreiască în România*, în „Almanahul ziarului „Tribuna evreiască“, Iași, 1937, p. 189—191.

³⁵ „Cuvîntul liber“, nr. 11 din 18 ianuarie 1936.

³⁶ „Lumea românească“, nr. 522 din 11 noiembrie 1938.

³⁷ Livia Dandara, 1930 : *Dezbateri în Parlamentul României*, în „Magazin istoric“, anul X, nr. 10 (115), octombrie 1976, p. 29—32.

ei de manifestare, I. D. Suchianu scria: „Unul din aceste semne (ale patriotismului autentic — *n.n.*) este revolta lui în fața antisemitismului. Înainte de orice discuție a chestiei evreiești, înainte de a analiza argumentele pro și contra, înainte de a căuta de partea cui sunt vinovații, înainte de orice, trebuie să declarăm a priori odios ca o colectivitate întreagă să fie persecutată... Grație ei (problemei evreiești — *n.n.*) ies din ascunzișuri toți oamenii generoși din această țară, toți acei ce socot că patria trebuie perfecționată pe dinăuntru, cu fapta, nu simplu — afirmată, pe dinafară, cu vorba”³⁸.

La tribuna Parlamentului, în reuniunile de partid, în campaniile electorale, la manifestațiile publice cu caracter politic sau cultural, în presa partidelor, în revistele de cultură și știință, în școli și universități s-a dezvoltat o puternică mișcare antifascistă, antihitleristă, în care partidele muncitorești și organizațiile de masă create de ele, cele burghezo-democratice și alte grupări antifasciste s-au găsit înfrățite pe baricadele frontului popular antifascist. La fel ca și în celelalte compartimente ale vieții politice din România, alături de antifasciștii români, în această luptă, înregimentată în partide, asociații, organizații sau alianțe special constituite, s-au aflat numeroși exponenți ai populației evreiești. Creșterea curentelor antisemite gardist și cuzist a determinat și pe conducătorii P.E.R. și U.E.R. să realizeze un front unic de apărare a intereselor evreiești. În ianuarie 1936 a luat ființă *Consiliul Central al Evreilor din România*, sub conducerea dr. W. Filderman, alcătuit din reprezentanții celor două grupări politice și ai cultului mozaic, în persoana prim-rabinului I. Niemerower (în celelalte probleme, cele două organisme politice evreiești și-au menținut independența de opinie și de organizare)³⁹.

Cu expirarea mandatului guvernului liberal condus de Gh. Tătărescu, cu alegerile din decembrie 1937 și cu scurta guvernare Goga-Cuza, apoi cu instaurarea dictaturii regale — evenimente politice interne desfășurate pe fundalul unor evoluții internaționale deosebit de grave pentru destinul multor popoare, inclusiv al celui român — se vor produce și în viața populației evreiești din România unele modificări, atât în regimul juridic, cât și în activitatea economică, socială și politică specifică. Printre acestea, decretul-lege nr. 169 din 21 ianuarie 1938, privind revizuirea cetățeniilor⁴⁰, a tulburat în mod deosebit comunitatea evreiască internă și internațională. Conform decretului, evreii trebuiau să depună probe de care legile anterioare îi dispensaseră. Primeau cetățenia doar cei cu cerere și probe, încât decretul nu a fost de „revizuire”, ci de „anulare și redobândire cu efect retroactiv” a cetățeniei. Astfel, cetățenia română acordată evreilor pe trei căi (naturalizare individuală, în bloc, și pe deplin drept — prin înscrierea în listele de naționalitate în teritoriile unite) a fost reactualizată într-o manieră severă. O tensionată și grabnică acțiune de procurare de acte a cuprins masele evreiești de pe tot cuprinsul țării; scrisori, telefoane, adrese, audiențe și alte demersuri au fost precipitate de măsurile luate de guvernul Goga-Cuza⁴¹.

O vie activitate internațională (diplomatică și publicistică) aducea România în atenția opiniei publice, în culori nefavorabile⁴². Ziarul „Davar” (Tel-Aviv) din 9 ianuarie 1938 considera măsurile preconizate ca

³⁸ „Cuvîntul liber”, nr. 12 din 27 ianuarie 1934.

³⁹ Tully Rozenthal, *op. cit.*, p. 163.

⁴⁰ „Monitorul oficial”, nr. 18 din 22 ianuarie 1938.

⁴¹ A.I.C., fondul Casa regală, Carol II dosarul nr. 30/1938, filele 1—155.

⁴² *Loc. cit.*, dosarul nr. 6/1938, filele 21—22.

avînd scopul de a alunga pe evrei din pozițiile lor economice ; Congresul mondial evreiesc atrăgea atenția guvernelor francez, englez și american — semnatare ale Tratatului minorităților din 1919 — că guvernul Goga-Cuza încălca fățiș dispozițiile Tratatului ; Samuel Untermyer, președintele Ligii mondiale anti-naziste, prevenea telegrafic pe O. Goga, că dacă va aplica măsurile antisemite, Liga din America va boicota România ; ziariști de la diverse publicații din străinătate soseau la București pentru a cere explicații ; Goga primea în audiență pe Fischer și Zinger, cărora le dădea asigurări că nu va tolera excese antisemite, că măsurile se vor aplica doar evreilor care și-au obținut cetățenia pe căi frauduloase, deoarece România nu putea primi sutele de mii de evrei veniți, după război, din Rusia, Ungaria și alte țări ⁴³.

Doar presa din Germania și Ungaria au făcut opinie aparte privind episodul politic gogo-cuzist, comentînd pe larg și defavorabil intervenția Angliei și Franței, insinuînd existența influenței marii finanțe evreiești asupra guvernelor respective, relevînd atitudinea interesată a Angliei față de nerezolvata problemă a emigrării evreilor în Palestina.

Cît privește presa revizionistă de la Budapesta, după ani de zile de atac furibund la adresa tuturor guvernelor din România în problema naționalităților, adopta un ton mai „indulgent” ; strecura vag chiar perspectiva de a „reglementa” diferendele cu românii și critica presa maghiară de stînga din România care-l ataca pe O. Goga, punînd pe același plan „evreimea” cu „maghiarimea”. „Új Magyarország” din 16 ianuarie 1938 afirma că evreii nu puteau fi identificați cu ungurii, că Universitățile din Transilvania, marile întreprinderi industriale fuseseră invadate de evrei. Deși ungurii — denatura adevărul ziarul șovin-revizionist — trăiseră în România 20 de ani „sub un continuu război de exterminare”, nimeni nu le-a luat apărarea ! Evreimea n-a fost persecutată, și-a văzut liniștită de afaceri, a exterminat pădurile etc., etc., „numai maghiarii au suferit”. Semnalăm și un alt gen de reacție de la Budapesta, a unor ziare de stînga, reacție criticată de sus-pomenita publicație. „Pester Lloyd” din 18 ianuarie 1938 considera că antisemitismul guvernului de la Budapesta nu putea fi privit cu ochi buni de maghiarii din România, deoarece în Transilvania „mulți evrei și-au menținut naționalitatea lor maghiară și au rămas luptători credincioși ai intereselor maghiare” și că marea masă a evreilor sioniști „care s-a despărțit de corpul maghiarismului, mai este și astăzi maghiară după limbă și cultură” ⁴⁴.

După căderea guvernului Goga-Cuza (februarie 1938) — primul guvern din perioada interbelică care a încercat să ridice antisemitismul la rang de politică oficială —, un referat întocmit de Comisariatul general pentru minorități arăta că, la Geneva, în urma explicațiilor ce s-au dat, „Comitetul de Trei” (al Secțiunii minoritare) a dat o rezoluție în care se declara mulțumit de spiritul de înțelegere al guvernului român în aplicarea măsurilor pentru revizuirea cetățeniei ⁴⁵. Într-adevăr, în timpul guvernelor în care rolul esențial l-a avut Armand Călinescu, prin prevederile Constituției din februarie 1938 (care menținea aceeași consacrare juridică în problemă ca și Constituția din 1923), prin măsurile severe care s-au luat împotriva Gărzii de fier, prin elaborarea Regulamentului pri-

⁴³ Loc. cit., dosarul nr. 21/1938, fila 1 ; dosarul nr. 31/1938, filele 9—13, 78—86.

⁴⁴ Loc. cit., dosarul nr. 31/1938, filele 23—24, 74, 90.

⁴⁵ Arhiva I.S.I.S.P., fondul XV, dosarul nr. 451, vol. II, filele 121—124.

vind naționalitățile (august 1938) și alte măsuri, „chestiunea evreiască“ a intrat într-o perioadă de acalmie.

În calitate de reprezentant al României la Liga Națiunilor, Silviu Dragomir (șeful Comisariatului general pentru minorități) a ajuns la un acord privitor la dezideratele evreilor din România în problema posibilităților de a emigra în Palestina, conform recomandărilor Conferinței de la Copenhaga din 1938⁴⁶. Comentînd regimul acordat, în august 1938, naționalităților, ziarul social-democrat „Lumea nouă“ enumera drepturile de care se bucurau, în baza Constituției și a legilor în vigoare: aceleași drepturi civile și politice, același tratament și aceleași garanții, tuturor cetățenilor români, fără deosebire de limbă, rasă sau religie; libertatea de a folosi limba maternă în domeniul religios, presă, relații personale și comerciale și în reuniunile autorizate; dreptul de a înființa și conduce instituții de binefacere, religioase sau sociale, școli și alte institute de educație în limba maternă; dreptul ca, în localitățile unde sînt majoritari, să primească o parte echitabilă din bugetul statului pentru instituțiile educative, religioase sau de binefacere; dreptul de a fi instruiți în limba maternă în învățămîntul primar, public de stat; dreptul de a exercita toate profesiunile, funcțiile publice etc., ca și românii⁴⁷.

La fel ca în timpul primului război mondial, o dată cu izbucnirea celei de-a doua conflagrații mondiale, evoluția internațională a ieșit din matca vremurilor de pace. În cea de-a doua conflagrație, însă, problema evreiască a căpătat „rezolvările“ aberante cunoscute. Pe parcursul anilor 1938—1939, guvernul român a rezistat presiunilor Reichului și ale sașilor hitleriști din țară, care condiționaseră pînă și intrarea în Frontul Renașterii Naționale de neadmiterea evreilor în F.R.N. și scoaterea lor din viața economică. La începutul războiului, bazată pe statutul de neutralitate adoptat de guvernul român, Executiva sionistă din România a făcut demersuri pentru a se acorda refugiaților civili evrei din Polonia certificate de emigrare legală în Palestina. Autoritățile române au aprobat cererea, mai mult, specificînd: „Certificatele de imigrare se acordă în mod gratuit... Emigranții vor putea lua cu ei toată averea lor mobilă adusă din Polonia“⁴⁸.

În vara anului 1940, în condițiile în care s-a produs completa izolare a României pe plan extern, guvernării, din ce în ce mai timorați, au început să facă mari concesii Germaniei hitleriste. Concesiile economice au fost urmate de cele politice, ideologice, propagandistice, destinate să demonstreze Berlinului că România „se alinia“ politiciii Axei. În acest context, în luna august 1940, guvernul condus de I. Gigurtu a dat în grabă trei decrete-legi care confereau legislației un pronunțat caracter antisemit. Unele din prevederile Constituției au fost reformulate, altele anulate, punîndu-se la baza organizării „naționale“ legea singelui.

Decretul-lege din 9 august își propunea să reglementeze situația juridică a evreilor pe criteriul religios, de sînge și pe proveniența naturalizărilor, prevăzînd interdicții draconice economice, politice și morale⁴⁹. Alte două decrete-legi suplimentare (8 și 29 august 1940)⁵⁰ interziceau: căsătoriile între români și evrei; accesul în funcții publice și la cariera

⁴⁶ „România“, nr. 356 din 27 februarie 1939.

⁴⁷ „Lumea nouă“, nr. 13 din 28 august 1938.

⁴⁸ „Semnalul“, nr. 499 din 7 octombrie 1939.

⁴⁹ „Monitorul oficial“, nr. 183 din 9 august 1940.

⁵⁰ A.I.C., fondul Casa regală, Carol II, dosarul nr. 35/1940, filele 1—4.

militară ; dobândirea de proprietăți rurale și nume românești. Era mult îngrădit accesul copiilor evrei în învățământul de toate gradele. Se făcea o distincție discriminatorie între „românii de sînge“ și „cetățenii români“. Singurul domeniu „neatins“ era enunțat a fi cel spiritual : libertatea de conștiință, religioasă și învățămînt confesional de toate gradele ⁵¹.

În momentul cînd s-a aflat că guvernul pregătea aceste legi, forul comunităților evreiești din România a înaintat guvernului o cerere, însoțită de un memoriu documentat, în care se exprima protestul în fața perspectivei de a se lua drepturile cetățenești la circa 95⁰/₀ dintre evreii României. Memoriul, semnat de W. Filderman și I. Brucăr din partea conducerii U.E.R., a fost înaintat la 7 august. El cuprindea 15 paragrafe privind „Problema evreiască în România“. Întreg dosarul a fost înmînat și regelui Carol al II-lea ⁵², dar pe el nu s-a pus nici o rezoluție. Carol era în ultimele sale zile de domnie ; în septembrie 1940, în țară s-a instaurat regimul militaro-fascist.

Cele două decenii de dezvoltare și consolidare a României întregite (1919—1940) au reprezentat un interval cronologic scurt, neacoperind nici durata unei generații. Cu toate acestea, progresele notabile înregistrate în toate sferele vieții economice, sociale, politice și cultural-artistice demonstrează cu pregnanță semnificația istorică, caracterul profund progresist al Marii Uniri din 1918.

LIVIA DANDARA.